

René Char Hypnoksen muistikirja | Maailmankirjat

Nykyisin vain silmät voivat huutaa. -Toivo ja vastarinta positiivisena nihilisminä

JANI VANHALA

Hypnoksen muistikirja on teos, jossa väreilee sodan pirstaloiva *läsnäolo*. Tästä syystä sitä ei kannata lähestyä kirjana, kerronnan muotona, tai ylipäätään kulttuurituotteena, jonka avulla kirjailija yrittää *välittää näkemyksiään* tai *kertoa* jostain asiasta, jota toiset sitten *tulkitsevat*. Se ei ole kirjoitusta "sodan keskeltä" tilannekuvien välittämisen mielessä, eikä se ole myöskään kohdattujen ilmiöiden välittämistä "sodan näkökulmasta". Teoksen olemusta kuvaa paremminkin **Charin** omat sanat: "Ja mitä kirjoitan tähän, sen unohdan tässä." Teos on konkreettisesti ylitse vyörynyt *narratiivisen identiteetin reduktio*, jonka kautta ilmenee samalla jotain ylimääräistä, kenenkään etsimätöntä.

Konkretian ja lausumisen hermeneuttiset avaimet

Vaikka ylijäämä on olemukseltaan lahjaa, niin sen ylijäämän, josta teoksen sisältö varsinaisesti koostuu, esiintuomisen avuksi voi tehdä monia toimenpiteitä. Yksi keskeinen asia on sijoittaa teos sellaiseen intellektuaaliseen ympäristöön, johon se kuuluu. *Hypnoksen muistikirja* ei ole mikään oppirunoelma. Se sykkii kuitenkin aikansa hermolla, ja sen lukemisesta saakin paljon enemmän irti, jos jaksaa paneutua edes pinnallisesti sen henkiseen syntykontekstiin.

Tämän ympäristön keskeisimpiä teemoja olivat *konkretian* ja *lausumisen* (énonciation) kysymykset. Niiden nousu ranskalaisen ajattelun keskukseen on pitkälti **Alexander Kojéven** 1933 aloittamien Hegel-luentojen ansiota. Kojéven uudelleenluennat aiheuttivat sen, että **Hegelin** dialektiikasta ja sen *järjen ylittävöistä luonteesta* tuli nuorelle, radikalismiin taipuvaiselle sukupolvelle kaivattu ase uuskantilaisuuden puisevaksi koettua käsitefilosofiaa vastaan. Sen katsottiin päätyvän idealismissaan välttämättä solipsismiin, kun *konkretia* taas osoitti, että kohdatut asiat eivät juuri kunnioita sitä, mitä niistä ajatellaan.

Sodan ilmiö on äärimmäinen ilmentymä *konkretian* kasvottomasta voimasta, joka särkee käsitteellisten jäsentelyjen mielekkyyden. Char tiivistää konkretian pakottavuuden fragmentissa 38.

"He jättävät ennakkoluulojensa vakaan painon, harhaisten periaatteittensa väkevän humalan. Heitä yhdistää, karkoittaa, keventää, vahvistaa ja lopulta vakuuttaa se että tietyissä pisteissä omaksuttujen ajatusten merkitykset muuttuvat suhteellisiksi, että lopulta koko 'kysymys' on kysymys elämästä ja kuolemasta eikä vain vivahde-eroista, joilla keikaillaan tämän haaksirikon uhkaaman kulttuurin etukannella ja joka on vaarassa olla jättämättä jälkeäkään kohtalon valtamereen, sitä minä yritän tehdä hyväksytyksi ympärilläni."

Kuitenkin *Hypnoksen muistikirjan* sisällön avautumisen kannalta erityisesti *lausumisen* tematiikka nousee keskeiseen rooliin. Lausumisen kysymyksessä on näet kyse pohjimmil-

taan kyse *lausuttujen asioiden totuudesta* suhteessa niiden *lausumisen ehtoihin*. Tämä puolestaan tiivistyy konkretian vaatimuksen yhteydessä kysymykseksi siitä, kuka on kykenevä ilmaisemaan ja mitä hän on kykenevä ilmaisemaan. Vastaus esitettiin kysymykseen on konkretian näkökulmasta se, että ihminen pystyy ilmaisemaan sen (näkökulman), joka on annettu hänelle. Sen sijaan ihminen ei pysty varsinaisessa mielessä mielessä pysty ilmaisemaan yleisiä asioita. Yrittäessään ilmaista jotain tällaista ihminen ylittää itselleen annetut rajat ja päätyy puhumaan jostain, jota hän ei ole kohdannut.

On siis huomattava, että lausumisen näkökulmasta ilmaisun vaatimus koskee ensisijaisesti *itseä autenttisenä läsnäolona*, eikä esim. *itsen määritelmän totuudellisuutta tai ristiriidattomuutta*. Tämä voitaisiin näet aina hoitaa etäännytetysti kuvaamalla itsen kuuluvat ominaisuudet. Lausumiseen kuuluu sen sijaan vaatimus *olla läsnä sanotussa, olla identtinen sanotun kanssa*. Tällainen vaatimus nousee erityisen selkeästi esiin tilanteessa, jossa kaikki perinteiset, narratiiviset itseyden määrittelykonstit ovat murtuneet. Jäljelle jää vain puhdas tilanne jossa havaitaan itseys oudon ominaisuudettomana. Esim. tavalla, jonka Char kuvaa fragmentissa 219 sanoen ”Yhtäkkiä muistat että sinulla on kasvat.”

Hypnoksen muistikirjassa ei siis ole kyse *kommunikaatiosta*, sen enempiä tunnelman kuin viestin välityksenkään suhteen. Sen fragmentaarisuus ei ole romantikkojen keskeneräisyyttä ikään kuin se yrittäisi muotonsa kautta kurottua kohti jotain lopullisuutta. Sen sijaan siinä *kommunikoituu*, toisin sanoen *tulee annetuksi*, sodan ilmiö, sekä sen alle jääneelle ihmiselle ainoa tarjoutuva mahdollisuus – toivo. Tämä ilmenee konkreettisesti fragmentin 168 sanoissa, ”Vastarinta ei ole muuta kuin toivoa.” **Faktisuuden hermeneutiikka elämän poltopisteenä** Hedelmällisimmän lähtökohdan teoksen lähestymiselle tarjoaa eräänlainen käänteisversio **Martin Heideggerin** varhaistuotannossaan kehittämästä *faktisuuden hermeneutiikan* metodista. Se pystyy sulauttamaan itseensä kaksi toistaan perinteisesti hylkivää napaa: Koetun merkityksellisyyden nietzscheläisen affirmaatiivisuuden ja vastustukseen liittyvän kieltävyyden, jota kutsutaan myös nihilismiksi. Affirmaatiivisuus tarkoittaa positiivisuutta; sitä, että sanoo elämälle kaikinensa *kyllä*. Nihilismi puolestaan tarkoittaa *arvon kieltoa*, joka on yleensä mielletty negatiiviseksi eleeksi. Pyrin osoittamaan, että nämä kaksi asiaa eivät ole toisensa poissulkevia, ja että *Hypnoksen muistikirjan* vaikuttavuus pohjaa siihen, miten se pystyy sulauttamaan nämä kaksi vastakkaisiksi katsottua asennetta toisiinsa paljastaen sellaisen *asennonitumisen tavan*, joka ylittää totunnaisesti tarjoutuvat tulkintahorisontit, ja jossa koetaan intuitiivisesti sellainen *suuruuden kosketus*, joka ei ole luonteeltaan moraalinen.

Pyrin samalla hahmottelemaan tien, jonka avulla *Hypnoksen muistikirjan* kuvaamien konkreettisten tilanteiden fragmentaarisuuden ja niiden avaaman merkityksellisyyden suppeuden voi ajatella kohtaavan ei esillä olevien horisonttien tavoittamattomassa pakopisteessä. Esitetty ratkaisu pohjaa *toivon* ja *vastarinnan* ilmiöiden eksistentiaaliin rakenteisiin sekä näiden kykyyn ylittää annettu todellisuus. Valittua näkökulmaa puoltaa ensisijaisesti se, että Heideggerin ja Charin ystävyys sekä ajatusten vaihto ovat tunnettuja tosiasioita, joita ei kuitenkaan ole toistaiseksi käsitelty syvällisemmin populaarilla tasolla.

Faktisuuden hermeneutiikka sai muotonsa metodisena lähestymistapana lähinnä käytännön pakosta, kun kävi ilmi, että *elämän* historialliset ilmiöt olivat liian elastisia tulkittavak-

si perinteisillä metodeilla, jotka muovasivat tutkimuskohteistaan väistämättä liikkumattomia objekteja tai syysuhteita. Tällaiset tulkintaperiaatteet eivät voi luonnollisestikaan selittää esim. sellaista elämässä ilmennytää ongelmaa, kuten miksi “nykyisin vain silmät voivat huutaa” (Fragmentti 104). Ne voivat selittää yksittäisen ilmiön ainoastaan yleisen lain määrittämänä tapauksena, eivät persoonallisesti merkitykselliseksi koettuna tilanteena. Kuten vaikkapa seuraavalla tavalla avautuneena todellisuutena:

“Kauhea päivä! Osallistuin muutaman sadan metrin päästä B.:n teloitukseen. Minun olisi tarvinnut vain painaa konekiväärin liipaisinta ja hän olisi voinut pelastua. Olimme Céreste’ia hallitsevalla kukkulalla, pensaikot täyttä aseita, vähintään tasalukuisina SS:n kanssa. He eivät tienneet läsnäolostamme. Silmien sydämille, jotka kaikkialla ympärillä rukoilivat lupaa avata tuli, vastasin päälläni että ei... Kesäkuun aurinko liukui luittemme kylmiin ytimiin.” (Fragmentti 138)

“Silmien huuto” on yhteinen, mykkä tietoisuus ja vakaumus, joka ei sanallistu, mutta joka toisten kasvoista peilautuessaan on kaikille kokijoilleen ilmeinen. Se ylittää sydämen ja pään kategoriat, ja suuntautuu kohti tulevaisuutta, joka hylkii unelmien keveyttä. Martin Heideggerille omistetussa muistikirjoituksessaan Char toteaaakin, että “kepeän paratiisin näkymä tuhoaa ihmisen.”

Unelmien sijasta meidän tulisi Charin mukaan “oppia elämään ilman kainalosauvoja”. Sama ajatus tavataan myös *Hypnoksen muistikirjassa*, nyt *terveyden* nimellä:

“Tähtiin tähyille olemme parantumattomasti sairaita, mutta saatanallisesti luo elämä harhakuvan terveydestä. Miksi? Jotta tuhlaisimme elämää ja herjaisimme terveyttä.” (Fragmentti 80)

Charin tavoittelemaan elämiseen liittyy nietzscheläinen välittömyys, joka kuvastuu hyvin hänen ajatuksessaan “Jos me asumme salamassa, on se ikuisuuden sydän” [Löytyy runosta *Käärmeen terveydeksi* (kts. **Mirja Bolgár**: *Sanat jotta tietäisimme. Kymmenen ranskalaista runoilijaa*, s. 57)].

Charin ajatus on sokaiseva. Salaman tavoin siinä tiivistyy läsnäolo, joka ylittää voimallaan kaikki tulkintahorisontit, ja joka ilmenee siksi omana lähteenään. Kokijalleen se ilmenee pimeytenä, johon liittyy kuitenkin varmuus olemisen lopullisesta mielekkyydestä. Kuitenkin sen voi ymmärtää konkreettisesti: “Olla ponnistus. Ei sen jälkisanat, juhla.” (Fragmentti 197) Ponnistuksen salaisuus on siinä, että se on praktinen, *itsessään seisova ja itsestään täyttyvä*. Se ei tähyä johonkin ulkoiseen tulokseen. Vastarinnan liikuttavana voimana siinä on jotain outoa, ellei peräti kammottavaa. Se on näet toimintaa, joka on mahdotonta lannistaa, sillä se ei motivoidu hakemansa ulkoisen lopputuloksen kautta, eikä se siksi välitä mistään vastoinkäymisistä. Vastustajana se on kuin aika, joka avautuu meille väistämättömyytenä. Tässä meille paljastuu myös nihilismiin sisältyvä positiivinen muoto: vastarinta, joka on yhteismitaton sen linnakkeen kanssa, jota se murtaa. Se ei siis ole dialektisessa suhteessa vastustansa asian kanssa, eikä muodosta sen kanssa jotain poolia, vaan siinä ilmenevä voima on konkreettista ja se hylkii kaikkea joka pyrkii tukahduttamaan sitä.

Jotain samaa löydämme myös Heideggerin vähintäänkin kryptisesti näkemyksestä, jonka **Jean Beufret**, Heideggerin ranskalainen ystävä, jolle hän kirjoitti myös kuuluisan kirjeen-

sä humanismista, painoi mieleensä seuratessaan Charin ja Heideggerin illanviettoa. Beaufré'n muistelun mukaan Heidegger kiitteli aluksi Charin ajatusta siitä, miten ajattelu suuntautuu muistiin kun runous taas tulevaan, mutta sanoo sitten, että "runous pesii ajattelussa 'sakramentaalisesti'" (*La poésie va se l'avant, mais la pensée est essentiellement mémoire, même si la poésie lui demeure viatique.*)

Minulla ei ole normaalin kielenkäytön kannalta hajuakaan, miten sana "viatique" pitäisi hahmottaa tässä yhteydessä, tai ylipäätään missään yhteydessä. Koska puhuja on kuitenkin Heidegger, runouden "sakramentaalisessa pesimisessä" ajattelussa on oma kätkeyty mielekkyytensä, joka johtuu sakramentaalisuuteen määritelmällisesti kuuluvasta *itsevaikutavuudesta*. Sakramentti, kuten ehtoollinen tai kaste, luo määritelmällisesti itse oman sisältönsä. Sen merkitys ei siis määrity siitä, mitä me siitä ajattelemme, vaan siitä, miten se itse vaikuttaa. Se luo oman merkityksensä.

Vaikka ajatus on outo, sillä on yllättäviä yhtymäkohtia niin Charin kuin Heideggerinkin ajatteluun. Kyseistä ajatusmallia, vaikkakin toisenlaisista lähtökohdista ponnistaen, selvittää mm. **Reiner Schürmann**, joka artikkelissaan "Situating René Char: Hölderlin, Heidegger, Char and the 'There is'" väittää, että maailma alkaa runossa, joka laittaa asiat kohtaamaan toisensa. Schürmannin näkemys Charin runouskäsitteestä tulee hyvin lähelle Heideggerin myöhäisajatteluun kuuluvaa olemishistoriallista näkökulmaa, johon kuuluu olennaisena osana ns. alkava ajattelu (anfängliche Denken).

Yksi tämän ajattelun muodon erityispiirteistä on sen tapa hahmottaa ihmisen ja hänen ajattelemansa asian suhde siten, että nämä kaksi kuuluvat yhteen. Ajateltava asia ei ole vapaasti valittavissa, ns. makuasia, vaan ikään kuin ihmiseen itseensä kätkeyty salaisuus, joka voi oikein lähestyttäessä purkautua esiin, ja johtaa kohti Heideggerin tuolloin luonnostelemaa *toista alkua*.

Toisen alun mahdollisuus

Palataanpa lopuksi alkuun. Siihen, miten *toivo* ja *vastarinta* ovat annetut. Hypnoksen muistikirjassa ne paljastuvat ilmiöinä, jotka ylittävät kaiken aktuaalisen. Sodan keskellä, kaikkien purkautuneiden narraatioiden jättämässä aukossa aukenee siis tila, joka ei yllättäen määrity minkään sitä ympäröivän kautta. Se on kuin sotaelokuvien hidastettu ja äänetön katse räjähdysten jäljiltä sekaisin olevan kaupungin raunioilla. Se on tietoisiksi tullut tangentuaalinen piste, jossa oleminen koskettaa ei-mikyyttä. Tämä ei-mikyys ei ole tyhjyyttä puutteen tai poissaolon merkityksessä, vaan se on levollista täyteyttä, joka on täysin välinpitämätön ilmaisemaan ominaisuuksiaan. Silti pelkkä sen kosketus rikkoo pysyvästi horisonttien vallan. Vain se pystyy antamaan varmuuden siitä, että

"Ihminen pystyy tekemään sen mitä ei kykene kuvittelemaan. Hänen päänsä kyntää mietlettömyyden linnunrataa." (Fragmentti 227)

Tällaisessa varmuudessa on annettu *toivo*, joka ei ole olennaisesti unelmaa tai kaipuuta. Se on ymmärryksen kyvyt ylittävä tietoisuus voitosta, joka on jo läsnä kätkeytyneenä. Se on aavistus olemisen lopullisuudesta, joka sallii yksilön horisontteineen haihtua pois, muuttua konkreettiseksi pisteekseen. Tai kuten Char toteaa, "Kokoa, sitten jaa. Ole kaikista tihein, hyödyllisin, ja vähiten näkyvä kohta universumin peilissä." (Fragmentti 156) Kon-

kretilian purkamien horisonttien avaamassa paikassa tapahtuu kuitenkin myös *toisen alun kosketus*, joka ei ole enää vain *_toive*. *_Se* on itse toivo, *kevät*, joka saapuu omasta väistämättömästä voimastaan ja tunkeutuu läpi ensimmäisenä siellä missä luodut suojaruustukset ovat vähäisimmät. Vain tällaisessa tilanteessa toivo voidaan ymmärtää *lahjaksi*, jota ei ole edes tajuttu pyytää, ja vastarinta voimaksi, joka ei ole ihmisen kurotusta kohti oikeaksi kokeamaansa, vaan ulottuvuus, joka suojelee meitä sisältä käsin hylkien kaikkea, joka pyrkii rajoittamaan sen äärettömyyttä. Näin siksi, että

“Puhtaimmat sadot kylvetään maaperään jota ei ole. Ne karsivat kiittollisuuden ja ovat velkaa vain keväälle.” (Fragmentti 86)

Toinen alku ei siis ole henkinen päätös, jossa tehdään moraalinen ryhtiliike ja luvataan toimia tulevaisuudessa paremmin. Se on hetki, jossa alkaa *tervehdyminen*. Jossa ulkoinen uhka tajutaan lopullisesti illuusioksi. Se on kuin yllättävä herääminen kesken öisen painajaisen.

“Kun kaikkia olentoja riivaavan mielikuvituksen viimeisenä kutsumuksena nähdään vain ‘mahdottomuus’ tai ‘saavuttamattomuus’, tulee se vihdoinkin hädetyksi. [...]” (Fragmentti 132)

Ihminen nousee vuoteeltaan, astuu ulos ideoiden luolastaan, ja hänen edessään on “Varpushaukan *mahdollisuus*”. (Fragmentti 152) Se on hetki, kuin salaman isku tai umpikujien annihilaatio, jossa negatiivisuus ja affirmatiivisuus sulautuvat yhteen ja unet haihtuvat. Se on läsnäolon ylitsevuotavuuden kosketus, joka on itsessään kaikki. Ulkopuoleton, konkreettinen, väistämätön, ääretön, lopullinen itsensä ylitys.

Tämän, ja noin miljoona vaihtoehtoista, tarkoitushaluista tulkintaa voi muodostaa melko helposti vertailemalla Charin ja Heideggerin käsittelemiä teemoja. Jos lukija on kuitenkin kiinnostuneempi *Hypnoksen muistikirjan* eksaktimmasta tulkinnasta, kehottaisin häntä kääntymään käsiinsä **Kristian Blombergin** vasta ilmestyneen väitöskirjan *Lukemisen tilat ja tilanteet: runoteoreettinen tutkimus runokeinoista sekä niiden käytöstä René Charin kokoelmassa Les matinaux ja Feuilles d'Hypnos*.

Char, René.(2009) *_Hypnoksen muistikirja*. Albert Camus’lle 1943-1944. *_Suomentanut ja esipuheella varustanut Kristian Blomberg*. Savukeidas: Turku.